

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Дженгизхан Каптан „Философия на устойчивото финансиране“ за придобиване на ОНС „доктор по философия“, от професор дфн Татяна Петрова Батулева-Кънчева, Институт по философия и социология, БАН

1. Основание за изготвяне на рецензията

Участвам в състава на НЖ съгласно Решение на Факултетния съвет на Философски факултет от 4 юли 2023 г. и Заповед на Ректора на СУ "Св. Климент Охридски" проф. дфн Анастас Герджиков и съм автор на настоящата рецензия съгласно Решение на първото заседание на НЖ.

2. Информация за кандидата

В периода 2020-2023 кандидатът за ОНС доктор по философия Дженгизхан Каптан е редовен докторант към Философски факултет, програма "Философия с преподаване на английски". Притежава магистърска степен по Бизнес администрация (MBA) от (Aston Business School, England, 2019-2021) и постдокторска степен (MSc) по психология от Leeds Beckett University, England, 2017-2019); бакалавър е по "Публична администрация" (Anatolian University, Turkey). Средно образование придобива в частна френска гимназия "Lycée Saint Joseph" в Турция. Наред с впечатляващата си и многостранна теоретична подготовка Дженгизхан Каптан има много богат практически опит в банковото дело. Изтъкнат специалист в областта на управлението на кредитния риск, устойчивото финансиране, коучинга, служител и ръководител отдел в "Райфайзенбанк" в Турция и Австрия. Всяка от посочените еспертизи е подкрепена със съответните сертификати. Освен това кандидатът притежава разнообразни умения, включващи комуникации, критично мислене, програмиране, към които се прибавя и членство в общности, фокусирани върху зелената икономика и социалната екология.

3. Оценка на качествата на дисертационния текст

В съдържателно отношение дисертационният труд се състои от 197 страници, включващи въведение, шест глави и библиография от над 160 заглавия на английски език. Макар че се различава от типичния за дисертационен труд увод, в който по традиция се задават обектът и предметът на изследването, неговите цел, задачи и методи, експлицират се тези за защита, този "увод" се фокусира върху понятието устойчивост, в което си дават среща два подхода - етически и прагматичен; неговите реални възможности и претенции за легитимност в контекста на съвременната капиталистическата система.

Глава 1: "Методология" очертава теоретичната рамка на изследването. Основен методологически бекграунд при анализа на устойчивото финансиране и неговото място във

финансовата система на капитализма е *диалектическият метод*, чието значение и релевантност се отстоява последователно от автора. Причините за това са няколко. Сред тях водеща е ролята на интерпретацията на вътрешните противоречия като основа за критично отстояние при анализа на устойчивото финансиране. Този избор позволява също така отделният елемент (устойчивото финансиране) да бъде анализиран във връзка с цялото (финансова система и капитализма). Към методологическите ориентири спадат и теориите за абстрактното и конкретното при Хегел и Маркс: ако вдъхновението от първия произтича от стремеж за достигане до най-конкретната форма, отвъд външното проявление, това от втория е продиктувано от тезата за конкретното като обобщение и единство на многообразното.

Авторът не се задоволява с представяне на методологичната рамка на труда, а дава *критичен коментар* на марксистката и хегелианската диалектика. На основата на извода, че хегелианската диалектика е логическа структура, която остава закотвена в настоящето, докато Марксовата има евристична стойност в процеса на прогнозиране на бъдещето и практическо преоразяване на реалността, Каптан формулира тезата за "градивен", динамичен, *гъвкав детерминизъм*, който не се изражда в крайни твърдения за предопределеност на историята. Обвързването на анализа с методологичния апарат на социалната онтология и социалната епистемология, способен да направи скритото видимо, да експлицира реалните (различни от привидните и заявени) цели на устойчивото финансиране е друга успешна стъпка. В тази предварителна глава е фиксирана и *основната задача* на дисертацията: да предложи обяснение на устойчивото финансиране чрез неговите иманентни признаци, собствени процеси и вътрешни противоречия.

Глава 2: "Устойчиво финансиране: дефиниция и исторически анализ проследява еволюцията на понятието "устойчивост" и корените на концепцията за "отговорно финансиране". Специално внимание е отделено на исторически анализ на грижата за околната среда и приноса на родоначалниците на екологичното движение Мъри Букчин (визията му за децентрализирано екологично общество) и Рейчъл Карсън; ролята на социалната екология като подход, "даващ приоритет на потребностите на хората и планетата, а не на печалбата и икономическия растеж". Показана е същността на понятието: дългосрочна инвестиция, постигната чрез финансиране на устойчиви дейности, отчитащи екологичните и социалните въпроси, чийто най-важен компонент са ESG (екологичните, социалните и управленските) критерии; предложен е *сравнителен анализ* на обикновено и устойчиво финансиране (идентичност на страните; разлика в целите). Особено ценни са усилията на докторанта да

извади на преден план някои сравнително недооценени и малко изследвани аспекти на Марксовата теория, свързани с пораженията върху околната среда и нарушената "метаболитна връзка между хората и природата". Авторът дефинира понятия като *финансиализация*, корпоративна социална отговорност, УСО (устойчивост и социална отговорност). Чрез историята на устойчивото финансиране и анализ на документите (конвенции, програми, споразумения), задаващи неговата юридическа рамка е обоснован изводът за свеждането му до абстрактна парадигма, чиято първа цел е повишаване на доходността.

На прехода **от финансиране към устойчиво финансиране** е посветена **глава трета**. В нея се обсъждат *принципите на устойчивото финансиране* като подкатегория на финансирането, която почива върху определени екологични или социални критерии. За да извади наяве онова, което парадигмата скрива, авторът изследва разликите между търговски и индустриален капитал, реални пари и реализирани печалби (натрупан капитал), като включва в анализа си и *рейтинга*, добил статут на универсален критерий във финансите. На основата на теоретични аргументи и конкретни примери дисертантът обосновава извода за превръщането на финансовия капитал в сила, която контролира социалната власт.

Глава 4. "Ограничения и несъвършенства на капитализма по отношение на устойчивостта" анализира илюзорните аспекти на капиталистическите парадигми като *нулевите нетни емисии на въглерод, дерегулацията/регулацията и финансиализацията*. Авторът аргументирано обосновава ограниченията на идеята за постигане на устойчиво финансиране. Показана е спецификата на дерегулацията и регулацията като две страни на една и съща монета с уговорката, че все пак дерегулацията нанася повече вреди. Основателно финансиализацията (експанзия на капитала извън производствения процес без пряка необходимост за реалната икономика) е разгледана в тясна връзка с неолиберализма и в качеството ѝ на реален опонент на индустриалния капитал. Обосновава се изводът за право пропорционална зависимост между дерегулация и финансиализация.

Глава 5. Как да постигнем по-добра устойчивост? Философски дискурс въвежда термина „*биопсихополитика*“ като фокус, в който си дават среща биопсихологията, социалната психология и политиката. Терминът черпи вдъхновение от Херберт Маркузе, но мястото на фройдистката психоаналитична рамка е заето от социалната психология и биопсихологията. От друга страна, биопсихополитиката е термин, близък до биополитиката на Мишел Фуко и психополитиката на Бюнг-Чул Хан. Той обаче е тяхно *отрицание* поради следните причини.

Фуко погрешно оценява неолиберализма като форма на „правителственост“, различна от унифицираната и стандартизирана правителственост; разглежда я като насърчаваща множествеността и двигател на продуктивна субективност. Депсихологизацията, предложена от Хан, по-скоро е доказателство за наличие на интернализирани неолиберални методи, отколкото път към освобождаване от тях.

В глава 5 е изложена и позицията на дисертанта в полза на едно по-широко разбиране за класа, близко до виждането на Доменико Лосурдо и различно от това в ортодоксалния марксизъм. Под угнетена класа той разбира всички, които са дискриминирани, лишени от основни права и считани за малоценни от обществото. Тезата на автора е, че понятия като класа, класово съзнание, неравенство, степен на осъзнатост се променят с времето, но компонентите на класовата борба и класите остават същите; че класовото съзнание е политически въпрос, а високата степен на осъзнатост управляващите разглеждат като потенциална заплаха за системата. Следвайки тезите на Мария Димитрова, изложени в книгата ѝ *Sociality and Justice: Toward Social Phenomenology*, авторът основателно свързва социалните аспекти на устойчивостта с отговорността към Другия като *конкретния универсален елемент на устойчивостта*. Практическа цел на този многостранен прочит на социалните проекции на устойчивостта е създаването на *редици на съпротива*, които упражняват натиск върху хегемонната власт: акт, който дисертантът обвързва с биопсихополитиката, от една страна, и молекулярната политика на Делюз, от друга. Вдъхновена от Делюз е тезата за универсалното като съвкупност от различни конкретики, съществуващи в собствената си форма, които упражняват натиск върху хегемонната власт.

Глава 6. Заключение и бележки и бъдещи задачи е обобщение на съдържанието на дисертацията и опит за изграждане на собствена теоретична рамка. Дисертацията завършва с **Лична позиция**, където авторът формулира своите приноси.

4. Приноси на дисертационното изследване

Споделям формулировката: "настоящото изследване е едно от първите, посветени на устойчивото финансиране като сравнително малко изследван елемент в контекста на проблематиката на устойчивостта". Особено важен принос на предложения труд е, че авторът предлага един *нетрадиционен ракурс* към устойчивото финансиране, обосновава неговата същност и роля отвъд системно налаганите "мантри". Разкрива поливалентната структура на

термина "устойчивост" и убедително доказва наличието на пропаст между устойчивостта на планетата и устойчивото финансиране, чиято цел е растеж и рентабилност, т.е. като устойчивост на капитала.

Разглежданата тема е изключително актуална. При разработката ѝ докторантът показва богата ерудиция и умение успешно да интегрира различни научни области, разкривайки взаимосвързаността на социалните, психологическите, екологичните и политическите въпроси. *Удачното използване на диалектическия метод*, търсещ вътрешните противоречия за обяснение на устойчивото финансиране, му дава възможност да раздели истинното от неистинното, привидното от същественото, реалното от фиктивното; да направи видима една от тези прикривани манипулации в съвременния публичен дискурс, когато, по думите на професор Александър Гънгов, "вече се манипулират не конкретни групи граждани, а цялото население е операционализирано под формата на "статистически единици" ("Кръговостта във философската логика на континенталната традиция").

Разкрити са *социалните измерения* на устойчивото финансиране: то не е етична повеля на управляващия елит, а част от политическата икономика, средство за контрол в търсене на решения, свързани с ускоряване на растежа и рентабилността. Обоснована е тезата, че, независимо че е лансирано като отрицание на настоящата финансова система, устойчивото финансиране всъщност е част от тази система. То затвърждава собствеността върху капитала и *не притежава сериозен потенциал за промяна на системата*.

Дисертационният труд е доказателство за жизнеспособността на редица тези на Маркс. Те не са изгубили значението си и са могъщо средство за анализ на съвременни събития. Същевременно тяхното релевантно приложение предполага определено *дистанциране*, нещо което авторът прави успешно.

Следва да подчертаем, че ролята на философията в този труд далече надхвърля тази на обща методологическа рамка. От редица авторитетни философски теории авторът извлича онези елементи, които имат отношение към спецификата на устойчивото финансиране. Присъствието на философията може да бъде проследено на *четири равнища*: методологично; историко-философско; теоретично; и като отправна точка за лансиране на *собствена теоретична рамка*, която, стъпвайки върху отрицанието на големите наративи, позволява преодоляването на постмодерната антисистемност и антидиалектиката. Подход, който безспорно заслужава уважение.

С разсъжденията си за разликата между абстрактна, или изключваща универсалност като опозиция на включващата универсалност и единение на универсално и конкретно като генериране на нов тип единство в различието, докторантът се вписва в популярния съвременен дебат за природата на универсалното. Приемам този "повторен прочит" за сериозен *теоретичен принос* на докторанта. Принос към анализа на универсалното изобщо, но и на универсалното в хегелианско-марксистката парадигма отвъд традиционното му разглеждане като път към политически тоталитаризъм.

5. Бележки и препоръки:

Бих препоръчала *трудът да бъде издаден*, като предварително се редактира, за да се избегнат някои повторения и смесване на различни равнища: описателно, доказателствено, изводи. Препоръките ми към тази бъдеща монография са:

- да се направи по-точно разграничение между биопсихология и биопсихополитика;
- да се помисли какво е мястото на средната класа в така предложената от автора теоретична рамка;
- да се доразвие главата, вдъхновена от Делюз, за възможностите за създаване на нов тип единство, основано на приобщаване на различието и позитивните сили, заложи в него като път към преодоляване контрола на институциите, които съхраняват системата. Специално внимание да се отдели на факта, че мнозинство и малцинство, моларно и молекулярно, при него изразяват не количествено, а йерархично отношение. Миноритарната политика не е конституиране на "малцинството" като стабилна съвкупност, а, напротив, непрестанно продуциране на ставане-малцинство и отказ от ретериториализация в рамките на някаква общност;
- как изглежда възможността за градивна роля на малцинствата в контекста на теорията на Талеб за нетолерантните малцинства, способни да унищожат демокрацията и дори света, особеност, умело използвана от световните елити, съзнателно преекспониращи правата на едни за сметка на други.

6. Заключение

Приложените от докторанта статии са релевантни на проблематиката на дисертационния труд. В съдържателно отношение представената работа напълно **отговаря на изискванията за ОНС "доктор"**. Отчитайки качествата на труда **„Философия на устойчивото финансиране"**,

убедено ще гласувам на Дженгизхан Каптан да **бъде присъдена образователната и научна степен доктор по философия** и призовавам членовете на уважаемото научно жури да подкрепят това решение.

01.10.2023.

Професор дфн Татяна Батулева